

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

49

1962

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

Commissie van redactie:

Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;

Drs. G. van der Meer, 's-Gravenhage;

Drs. O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;

Prof. Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie
te richten aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

LEEUWENDAALDERS VAN UTRECHT

door *Dr. H. J. van der Wiel*

Toen Holland in 1575 tegen een geforceerde koers van 32 stuiver een nieuwe daalder invoerde, en er in de eerstvolgende vier jaar enkele miljoenen liet slaan — waaraan het gewest per stuk drie stuiver verdiende — bleek alras dat de nieuwe munt zowel bij de bevolking hier te lande als bij de kooplieden in de Oostzee-gebieden in de smaak viel. De Pacificatie van Gent maakte een einde aan de particuliere muntpolitiek van Holland, maar niet aan de behoefte van de handel. De koers werd verlaagd tot de reële waarde, en na enkele jaren afwachten werd de muntslag van de leeuwendaalder hervat, in 1585. En nu niet alleen door Holland, maar ook door Utrecht. De Hollandse beeldenaar werd vrijwel overgenomen: op de voorzijde de waterman (man zonder benen) met het provinciewapen, op de keerzijde de klimmende getongde en geklauwde leeuw van Holland. Alleen het omschrift op de keerzijde werd vervangen door *CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT*. Voor het Utrechtse provinciewapen koos men het in vieren gedeelde wapen zonder het hartschild. Het veranderde omschrift heeft vermoedelijk de bedoeling gehad te suggereren, dat het hier niet ging om een eigenmachtige muntslag van één provincie, maar om een gewestelijke editie van een algemeen type. De vlieger ging echter niet op, bij de algemene muntregeling van 1586 werd geen plaats ingeruimd voor de „hollantsche daelder metten leeuw”, zoals hij toen genoemd werd. Maar de vraag bleef bestaan, en na het mislukken van Leycester's muntpolitiek gaven de Staten-Generaal bij de resolutie van 18 februari 1589 aan alle gewesten toestemming leeuwendaalders te slaan. Ze moesten in gehalte en gewicht gelijk zijn aan de hollandse, maar eigen naam en wapen dragen. Nog in hetzelfde jaar bracht de Utrechtse Munt een nieuw type leeuwendaalder uit. Het omschrift op de voorzijde werd aangevuld met *AD VA·ORD·HOL·*, waardoor deskundigen konden weten dat hij op dezelfde voet als de hollandse was geslagen, en het minder-deskundige publiek gemakkelijk in de waan gebracht kon worden dat het de reeds populaire hollandse leeuwendaalder was. Met het-

zelfde doel werd ook het provinciewapen veranderd in dat met een leeuw die zich slechts door een kruis op de schoft van de hollandse onderscheidt. Dit wapen is geen fantasieproduct, maar werd in 1538 door Karel V aldus vastgesteld toen hij Utrecht met Holland samen onder één stadhouder stelde. Weliswaar hadden de Staten van Utrecht in 1582 besloten een nieuw wapen aan te nemen, waarbij het eerste en vierde kwartier het oude wapen van het Bisdom vertoonden, het tweede en derde kwartier de rode leeuw van Holland op het gouden veld, en de vier kwartieren gedekt werden door het stadswapen van Utrecht, maar vermoedelijk hebben de kooplieden met de emissie 1585 in het buitenland moeilijkheden gehad, en heeft deze ervaring er toe geleid dit wapen op de leeuwendaalder — en later ook op andere munten zoals de prinsendaalder, de rijksdaalder met de halve man en de gouden rijder uit de 17e eeuw — te voeren. Ook het omschrift werd nu gelijk aan dat van het hollandse voorbeeld: CONFIDENS DNO·NON MOVETVR., hetgeen ik zou willen vertalen met: „Wie vertrouwt op den Heer, wankelt niet”. (Psalm 21 : 8).

Bij de nieuwe algemene regeling van de muntzaken in 1606 werd ingevolge de resolutie van de Staten-Generaal het omschrift op de voorzijde gewijzigd in: MO·ARG·PRO·CONFOE·BELG·TRA· en kwam het jaartal op de keerzijde te staan. De munt heet sindsdien officieel „leeuwendaalder”. Na 1618 zien we zowel in ons land als in de Oostzee-landen hoe de Albertus-daalder door zijn lagere intrinsieke waarde in snel tempo de leeuwendaalder verdringt, maar inmiddels was de laatste met succes ingevoerd in de oostelijke helft van het Middellandse Zee-gebied. In het tijdvak 1620—1713 werd zij eigenlijk alleen op bestelling van de Nederlandse kooplieden geslagen, als handelsmunt voor de Levant. De hieronder volgende beschrijving van de Utrechtse Leeuwendaalders heeft tot doel, naast een complete opsomming van de bestaande jaartallen, ook een verantwoorde indeling in typen te geven (Pl. IV-VI).

Leeuwendaalders	gehalte 0.750	gewicht 27,68 g
Type 1	Vz. een over zijn linker schouder kijkende geharnaste en gehelmde man, voor zich houdend het provinciewapen van Utrecht (1,4 kruis, 2,3 klimmende leeuw, geen hartschild), jaartal in het omschrift, ter weerszijden van het wapen; gladde binnencirkel; omschrift: ·MONETA † NOV-ORDIN † TRAI †	

Kz. een klimmende getongde en geklauwde leeuw; gladde binnencirkel; muntteken (stadswapentje) in het omschrift tussen twee kruisjes, boven de leeuw; omschrift:

+ CONCORDIA + RES + PARVAE + CRESCVNT +
Verk. 107,1.

*1 1585 Alleen bekend als piedfort (KPK).

Type 2 Vz. als type 1, maar als provincie-wapen een klimmende leeuw met kruis op de schoft, geparelde binnencirkel; omschrift:

× MO · NO · ORD · TRA · · AD · VA · ORD · HOL ×

Kz. als type 1, maar geparelde binnencirkel, omschrift:

× CONFIDENS × DNO × NON × MOVETVR ×
(Verk. —)

*2 1589 Ook bekend als piedfort (KPK). Van de normale slag zijn mij 6 exemplaren voorgekomen (o.a. KPK, CM).

Type 3 Vz. als type 2, maar variërend omschrift.

Kz. als type 2, maar op de plaats van het muntteken stadswapentje staat nu een vijfbladige roos; omschrift:

× CONFIDENS × DNO × NON × MOVETVR ×
(Verk. —)

2a 1589 × MO · NO · ORD · TRA · · AD · VA · ORD · HOL ×

3 1597 × MO · NO · ORD · I · · TRA · VA · HOL

3a 1597 _____ · TRAI · _____

4 1598 _____

4a 1598 _____ Over 1597

4b 1598 _____ · TRAI · _____

4c 1598 _____ · ORD · TRA · · AD · VA · ORD · HOL

4d 1598 _____ · OR · _____

5 1599 _____ · ORD · _____

5a 1599 _____ · ORD · I · · TRA · VA · HOL _____

5b 1599 _____ Over 1598

6 1600 _____

*7 1601 _____ · OR · TRA · · AD · VA · ORD · HOL

8 1602 _____ · ORD · I · · TRA · VA · HOL

De afbrekingstekens worden op de vz. soms als punten, soms als kruisjes aangegeven, op de kz. meestal als kruisjes; deze varianten heb ik verwaarloosd.

Type 4 Vz. als type 3, maar muntteken, stadswapentje, vóór MO, en geen jaartal naast het wapen.
Kz. als type 3, maar jaartal op de plaats van de roos; omschrift: X CONFIDENS · DNO · NON · MOVETVR X (Verk. 107,4).

*9	1606	MO · ARG · PRO · CON · FOE · BELG · TRAI	
10	1607	_____	
11	1608	_____	
12	1609	_____	
13	1610	_____	
14	1613	_____	
15	1614	_____	
15a	1614	_____	TRAI
16	1615	_____	TRA
16a	1615	_____	TRAI
17	1616	_____	TRA
17a	1616	_____	TRAI
17b	1616	_____	BELG : TRA
18	1617	_____	
18a	1617	_____	BELG · TRAI (ook PF)
18b	1617	_____	Over 1616
19	1618	_____	Over 1616

Op de kz. komen zelden kruisjes als afbrekingsteken voor.

Type 5 Vz. als type 4, maar andere tekening van de ridder, die boven de parelrand uitkijkt.

Kz. als type 4, maar leeuw met kortere tong en ongesplitste staartpluim.

20	1623	MO · ARG · PRO · CON · FOE · BELG · TRAI
*21	1626	_____
22	1628	_____
23	1629	_____

Type 6 Vz. als type 5, maar muntteken achter TRAI
Kz. geheel als type 5.
(Verk. —)

23a	1629	MO · ARG · PRO · CON · FOE · BELG · TRAI	
*24	1632	_____	Over 1629
25	1634	_____	: CON · FOE _____

Type 7 Vz. als type 4, maar de leeuw in het wapen draagt een kroontje en heeft geen knoop in de staart; andere letters (o.a. geen schreefje aan de C).
 Kz. zelfde letters als op vz.; de leeuw wijkt van het vorige type af, doordat flank en poten dieper liggen dan de contourlijn, en sterker bevederd zijn, terwijl beide punten van de staartpluim omlaag hangen.
 (Verk. —)

26	1635	MO·ARG·PRO CON·FOE·BELG·TRA
27	1636	—————CO·NFOE—————
27a	1636	—————CON·FOE—————
28	1637	—————
28a	1637	————— :CO·NFOE·—————
29	1638	—————
30	1639	—————
31	1640	—————
32	1641	—————
33	1642	————— ·CO—————
33a	1642	—————
34	1643	—————
34a	1643	————— ·CON·FOE·—————
35	1644	————— ·CO·NFOE·—————
35a	1644	—————
36	1645	—————
36a	1645	—————
37	1646	—————
37a	1646	————— CON·FOE—————
37b	1646	————— C·ONFOE—————

Ook PF
 Over 1641

kz. DNS.

Over 1644

Type 8 Vz. fraaiere uitvoering van de ridder, wiens linkerhand de bandelier omvat; beter gesneden letters; muntteken vóór MO; ongekroonde leeuw in het wapen; gladde binnencirkel.
 Kz. als type 7, maar andere leeuw, de korte helft van de staartpluim wijst naar boven; zelfde lettertype als op de vz.; het ongescheiden jaartal staat tussen punten; gladde binnencirkel.
 (Verk. —)

*38 1647 MO·ARG·PRO·CO·NFOE·BELG·TRA·

Geparelde binnen-
 cirkel

* De vierkante proef, beschreven in de catalogus van 's Rijks Munt, is niet van Utrecht maar van Overijssel.

Type 9		Vz. als type 8, maar muntteken achter TRA. Kz. als type 8, maar jaartal gescheiden door een punt. (Verk. →)	
38a	1647	MO·ARG·PRO·CON·FOE·BELG·TRA·	
38b	1647	_____	Jaartal aanéén
39	1648	_____	Geparelde binnen- cirkel
40	1649	_____	als voren
40a	1649	_____CO·NFOE_____	als voren
40b	1649	_____CO·NFOE·BEL·_____	als voren
40c	1649	_____CON·FOE·BELG·_____	als voren
41	1650	_____CO·NFOE·_____	als voren
41a	1650	_____CON·FOE·_____	als voren en jaartal aaneen
42	1651	_____	
42a	1651	_____·BEL·_____	
*43	1652	_____·BELG·_____	
43a	1652	_____	Geparelde binnen- cirkel
44	1653	_____BEL·_____	
45	1654	_____	
45a	1654	_____BELG·_____	
46	1655	_____	
46a	1655	_____BEL·_____	
47	1656	_____	
47a	1656	_____BELG·_____	
48	1657	_____BEL·_____	Mt zonder lijst
49	1658	_____	Mt als 48
49a	1658	_____BEL·TRAI·_____	Mt als 49
50	1660	_____TRA·_____	Mt als 49
51	1661	_____	Mt als 49, jaartal aaneen
51a	1661	_____BELG·TRAI·_____	Mt als 49, jaartal aaneen
51b	1661	_____	als 51a, maar : na jaartal
52	1662	_____·BEL·_____	als 51a
53	1663	_____	als 51a
53a	1663	_____	als 51b

54	1664	_____	als 51b
55	1668	Niet bekend, volgens de muntbus wel geslagen.	
Type 10		Vz. als type 9, maar mt achter TRA, en zonder binnencirkel. Kz. als type 9, maar zonder binnencirkel; tussen het jaartal staat als muntmeesterteken een paaslam. (Verk. —)	
*56	1674	MO·ARG·PRO·CON·FOE·BEL·TRA·	
57	1676	_____	
Type 11		Geheel als type 10, maar op de kz. is het muntmeesterteken vervangen door een vijfbladige rozet. (Verk. —)	
58	1679	MO·ARG·PRO·CON·FOE·BEL·TRA·	
58a	1679	_____	Met gepareelde binnencirkels
59	1680	_____	Over 1679
60	1681	_____	
*61	1682	_____	
Type 12		Vz. als type 11, maar met gepareelde binnencirkel; de ridder draagt een helm zonder pluim. Kz. als type 11, maar met gepareelde binnencirkel. (Verk. —)	
61a	1682	MO·ARG·PRO·CON·FOE·BELG·TRA·	
*62	1683	_____	
63	1685	_____·BEL·_____	
63a	1685	_____	Over 1683
63b	1685	_____·BELG·TRA·	
64	1686	_____·BEL·TRA·	
65	1687	_____	
66	1688	_____	
66a	1688	_____·BELG·TRA·	
67	1689	_____·BEL·TRA·	
68	1697	_____·TRA·	
69	1700	Niet bekend, volgens de muntbus wel geslagen.	

Er bestaan ook buitenlandse contemporaine imitaties van Utrechtse leeuwendaalders, meestal met foutieve of afwijkende omschriften, die

echter niet het muntteken van Utrecht vertonen. Zo zag ik een stuk van 1638 met het omschrift MONE·ARGENT·PRO·REG·TRA: en een exemplaar van 1637 met op de keerzijde CONFIDENS·DON·NON·MOVEIV· De afwerking van deze bedriegelijke nabootsingen doet vermoeden dat zij in een officieel munthuis geslagen zijn, naar ik vermoed ergens in Italië.

Halve leeuwendaalders gehalte 0.750 gewicht 13,84 g

Door Verkade 107,2 wordt naar een Beeldenaar van 1615 een halve leeuwendaalder van 1585 afgebeeld van hetzelfde type als de leeuwendaalder type 1. Deze munt is in feite echter niet geslagen: hij wordt niet verantwoord in de muntbus van Hendrik Joostensz. van Domselaer en is ook nooit voorgekomen. De tekening in de Beeldenaar blijkt ontleend te zijn aan een oudere van 1604, waarin ter completering een aantal halve leeuwendaalders zijn opgenomen naar analogie van de hele ¹.

Type 1	Als type 3 van de hele leeuwendaalder. (Verk. —)	
1	1599	×MO·NO·ORD·TRA·VA·ORD·HOL×
*1a	1599	×MO·NO·ORD·TRA·VA·HOL× Over 1597
Type 2	Als type 4 van de hele leeuwendaalder. (Verk. 107,5)	
2	1606	MO·ARG·PRO·CON·FOE·BELG·TRA·
3	1609	—————BELG·TRA·
4	1614	—————BELG·TRA· Over 1613
*5	1616	—————BELG—————
6	1617	—————BELG·TRA·
7	1618	—————
9	1629	————— Over 1628. Mt. achter TRA
10	1636	—————BEL·TRA·
10a	1636	—————BELG·TRA·
Type 3	Als type 7 van de hele leeuwendaalder. (Verk. —)	
11	1642	MO·ARG·PRO·CON·FOE·BELG·TRA·
12	1643	—————
13	1645	—————
*14	1647	—————

Type 4 Vz. als type 3, maar gladde binnencirkel, en muntteken achter TRA; ongekroonde leeuw in het wapen.
 Kz. als type 3, maar gladde binnencirkel, en iets anders uitgevoerde leeuw.
 Dit type komt overeen met type 9 van de leeuwendaalder.
 (Verk. —)

14a	1647	MO·ARG·PRO·CON·FOE·BEL·TRA·	
15	1648	—————BELG—————	Geparelde binnen- cirkel
16	1649	—————	als voren
17	1650	—————BELG—————	als voren
*18	1654	—————BEL—————	
19	1660	—————	
20	1663	—————	
21	1667	—————	

Type 5 Vz. als type 4, maar mt vóór MO, en een andere leeuw in het wapen met een ongesplitste staartpluim.
 Kz. als type 4, maar geen binnencirkel; het jaartal wordt gescheiden door het paaslam; de leeuw heeft een minder gestileerde staart.
 Dit type komt overeen met type 10 van de leeuwendaalder.
 (Verk. —)

*22	1674	MO·ARG·PRO·CON·FOE·BELG·TRA·
23	1676	—————

Na 1676 zijn er in Utrecht geen halve leeuwendaalders meer geslagen; voor zover mij bekend hadden de andere munthuizen in de Republiek de muntslag al eerder gestaakt.

Wanneer we nu, gelijk in eerdere publicaties over de guldens en dukatons², de gegeven indeling in typen trachten te verantwoorden als met opzet aangebrachte veranderingen in de stempels, kunnen we ons tot de leeuwendaalders beperken. Het is uit de bovenstaande beschrijving immers duidelijk gebleken dat de typenindeling van de halve leeuwendaalders een getrouwe — zij het ook onvolledige — weerspiegeling is van die der hele stukken.

Type 1 is kennelijk een eerste proef. De andere opschriften van type 2 zijn kennelijk een gevolg van de resolutie van de Staten-Generaal van 18 februari 1589, waarbij aan alle gewesten toestemming verleend werd leeuwendaalders te slaan, mits in gehalte en gewicht gelijk aan de hollandse. Dat ook het provinciewapen gewijzigd werd, berust vermoedelijk op de weerstand die de eerste leeuwendaalder ondervond bij het (buitenlandse) publiek. Wanneer we de beide typen nauwkeurig vergelijken, dan zijn de leeuw, de ridder en de letters zó gelijkvormig, dat wij hen wel aan dezelfde stempelsnijder moeten toeschrijven. Nu is het bekend dat in 1578 Claes Petersz. Vogel de ijzersnijder van de gewestelijke Munt was, en dat hij in 1585 nog in dienst was. Later, o.a. in 1606³ en 1617, vinden we als stempelsnijder vermeld Claes van de Vogelaer. Daar ook het derde en vierde type nog steeds dezelfde kenmerken vertonen, meen ik dat met de beide namen één en dezelfde man wordt bedoeld. Dank zij de hulp van de gemeente-archivaris van Utrecht, de heer W. van Campen, is nu bekend dat in 1588 en 1589 een Claes van de Vogelaer raad van de stad was, en dat op 15 maart 1592 een Niclaes Peterz Vogelaer het burgerrecht verkreeg. Blijkens één testament voor notaris Splinter van Hamersfelt van 28 november 1589 was hij gehuwd met Maria Coenraet Jansz dochter van Rhijn, wier derde echtgenoot hij was. Op 14 februari 1578 werd hij als Claes Peterssen benoemd tot ijzersnijder van de stedelijke munt te Utrecht. Van 1581 tot 1583 woonde hij aan de oostzijde van de Oudegracht, in het huis „t Gulde Vlies”, en daarna op dezelfde gracht in het huis „De Koevoet”. Uit het register der overluidingen van de Dom, waar zijn naam wordt weergegeven met Nicolaus Petri de Vogelaer, en zijn beroep vermeld wordt, blijkt dat hij op 28 september 1621 te Utrecht is overleden.

Type 3 heeft als voornaamste kenmerk de vervanging van het muntteken door een rozet. In de archieven heb ik dienaangaande niets kunnen vinden, maar ik waag het te veronderstellen dat de muntmeester die verandering heeft laten aanbrengen om de stukken nog meer te laten lijken op de hollandse leeuwendaalders, de reden die door zijn gelderse collega uitdrukkelijk voor de overeenkomstige wijziging wordt opgegeven⁴.

Type 4, dat zich voornamelijk onderscheidt van het vorige type door het andere opschrift op de voorzijde, dankt zijn ontstaan aan het voorschrift van de Staten-Generaal van 21 maart 1606, in hetwelk deze verandering werd bepaald.

Type 5 verraadt een andere hand, zowel in beeldenaar als lettertype. Hierboven werd reeds gememoreerd dat de oude stempelsnijder Claes van

de Vogelaer in 1621 was overleden. Bij de gouden ridders vond ik reeds bij de exemplaren van 1620 een verandering in de uitvoering. De benoeming van de nieuwe stempelsnijder heb ik nog niet kunnen vinden, maar in 1627 blijkt Arent van Nyevelt als zodanig werkzaam te zijn, en in 1634 bedankt hij voor zijn functie. Aangezien zowel de leeuwendaalders als de gouden ridders in de periode van 1620—1634 kennelijk van één hand zijn, meen ik type 5 te mogen verklaren door het optreden van de nieuwe stempelsnijder van Nyevelt. Van hem is nog bekend dat hij in 1607 leerjongen werd bij het goudsmidengilde te Utrecht.

Type 6 is kennelijk ook het werk van Arent van Nyevelt. De verplaatsing van het muntteken heeft echter vermoedelijk wel een betekenis. In 1628 overleed de muntmeester Floris van Domselaar, en in mei 1628 werd Johan van Vianen tot waarnemend muntmeester aangesteld, terwijl op 20 februari 1629 zijn definitieve benoeming plaats vond. Hij overleed op 7 april 1634; zijn eerste muntbus werd geopend op 13 augustus 1633, zijn tweede bus is niet bekend, maar er bestaan wel dukaten, leeuwendaalders en duiten met het jaartal 1634. De periode van type 6 stemt dus geheel overeen met de ambtsperiode van Johan van Vianen.

Type 7 getuigt niet van een groot vakmanschap. De beschreven veranderingen zijn niet van principiële aard, met uitzondering misschien van het gekroonde leeuwje op de vz. De opvolger van Johan van Vianen is Nicolaas van Daell, die op 18 mei 1642 overlijdt. Zijn weduwe Judith Dolré neemt nog tot oktober 1643 het ambt waar, en wordt dan opgevolgd door Johan Gerobulus, die op 10 oktober 1643 wordt benoemd. Maar type 7 kunnen we vervolgen tot 1646. In dat jaar bedankt als stempelsnijder Frederik Cornelisz van Vloock, wiens benoeming ik niet gevonden heb. Maar de munten spreken duidelijker taal, er is niet de minste twijfel aan dat de leeuwendaalders van 1635—1646 zijn geslagen met stempels van dezelfde graveur. Nader onderzoek bracht aan het licht dat ook de dukaten uit deze periode (1634—1646) van één stempelsnijder afkomstig zijn, even slordig afgewerkt, en met eenzelfde lettertype. Dit maakt het vrijwel zeker dat type 7 zijn ontstaan dankt aan de stempelsnijder Van Vloock. Deze wordt in 1600 als leerjongen en later als meester (1623), deken (1633—1636, 1641, 1642) en busmeester (1646) van het Utrechtse goudsmidengilde aangetroffen. Hij huwde op 2 maart 1634 te Utrecht met Geertruid Peters, weduwe van Peter van Cleve, en was een zoon van Cornelis Joachimsz. van Vloock en Geertje Peters van Haarlem. In 1635 kocht hij het huis „De roode Hant” aan de oostzijde

van de Oudegracht, welk huis hij in 1655 weer verkocht. Inmiddels had hij eind 1646 op zijn verzoek ontslag gekregen als stempelsnijder van de munt. Zijn opvolger was Roelof Wolfertsz. van Cuylenburgh, die op 14 januari 1647 werd benoemd⁵, en werkzaam is geweest tot zijn dood (25 augustus 1673).

Deze Roelof van Cuylenburgh sneed het stempel voor het type 8 van de leeuwendaalder, dat nog hetzelfde jaar vervangen werd door het daar zeer veel op lijkende type 9, dat zonder enige twijfel ook van zijn hand is. De verplaatsing van het muntteken lijkt mij geen willekeurige gril, want na 1647 staat het consequent altijd achter TRA. Op wiens instigatie en waarom het verplaatst is blijft ons onbekend. Reeds eerder² werd er op gewezen dat de gladde binnencirkel een vast kenmerk is van Roelof van Cuylenburgh; in de eerste jaren komen echter ook nog geparelde binnencirkels voor. Misschien heeft hij hiervoor een nog bruikbaar poinçon van zijn voorganger gebruikt.

Type 10 heeft als principieel verschil het muntmeesterteken lam met vaandel, waardoor zij herkenbaar zijn als geslagen tijdens het muntmeesterschap van Mr. Adriaan van der Heyde. Verder bewijst de veranderde tekening van de leeuwen, zowel in het wapen als op de keerzijde wat grover uitgevoerd, en het weglaten van de binnencirkels, dat hier een andere stempelsnijder aan het werk is geweest. Dit is Pieter Roelofsz. van Cuylenburgh, een zoon van de vorige, die bij resolutie van 5/15 mei 1674 werd benoemd, en de provinciale munt heeft gediend tot zijn dood in 1719.

Type 11 wordt gekenmerkt door een nieuw muntmeesterteken, de vijfbladige rozet van de familie van Romont. In 1679 werd Johan van Romont benoemd tot muntmeester van Utrecht. Hij werd op 30 augustus 1642 te Emden geboren, waar zijn grootvader Jan van Romont toen muntmeester was; zijn vader Diederik was later muntmeester van Westfriesland. Zelf huwde hij te Amsterdam op 8 november 1672 met Maria Out; hij overleed te Utrecht op 26 februari 1710. De rozet is ontleend aan het familiewapen, dat op een veld van rood drie zilveren rozen vertoont, gescheiden door een zilveren dwarsbalk.

Type 12 kenmerkt zich door geparelde binnencirkels en een ongepluimde helm; de leeuw in het wapen en de letters zijn echter identiek met die van type 11. Beide typen zijn geslagen onder dezelfde muntmeester, en beide stempels zijn afkomstig van Pieter Roelofsz. van Cuylenburgh. Vanwege het grote verschil in uitvoering en het consequent

volhouden ervan sinds 1683 acht ik de opstelling van een twaalfde type alleszins gerechtvaardigd. Of we de veranderde uitvoering moeten toeschrijven aan de reeds elders gesignaleerde neiging tot variatie van Roelof van Cuylenburgh, dan wel aan een hem verstrekte opdracht, zal wel altijd een open vraag blijven.

In een eeuw tijds zijn er in Utrecht bijna $4\frac{1}{2}$ miljoen leeuwendaalders geslagen. De achterstaande tabel, samengesteld uit gegevens ontleend aan Besier⁶, geeft een overzicht van de muntslag.

Drie maal werden in de muntbussen de halve leeuwendaalders apart verantwoord; hieruit valt te berekenen dat in de perioden 1597—1598, 1598—1600 en 1628—1633 respectievelijk 1.015, 1.940 en 1.210 stuks geslagen werden. Overigens zijn zij onder de hele leeuwendaalders verantwoord.

¹ H. Enno van Gelder, in *De Geuzenpenning* 13 (1963), p. 4.

² H. J. van der Wiel, *Drieguldens, guldens, en halve guldens van Utrecht*, JMP 47 (1960), p. 59 en *Dukatons en halve dukatons van Utrecht*, JMP 48 (1961), p. 43.

³ Commissieboek, cat. Staten-archief Utrecht 349, deel 4, fol. 320—329.

⁴ *Tijdschrift* 19 (1911), p. 153.

⁵ Commissieboek, cat. Staten-archief Utrecht 349, deel 24, fol. 213—215

⁶ L. W. A. Besier, *De muntmeesters en hun muntslag in de provinciale en stedelijke munthuizen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden en de Bataafsche Republiek*, Utrecht 1890.

SUMMARY

Lion dollars of Utrecht. A survey is given of the lion dollars and their halves struck in the provincial mint of Utrecht during the period 1585-1700. Twelve different types are distinguished which correspond to changes of die-cutters.

Volgens de processen-verbaal van de muntbus-openingen in circulatie gebrachte leeuwendaalders

Periode	type	aantal	totalen per type	
1597—1598	3	35.375		
1598—1600	3	165.510		
1600—1601	3	8.710		
1601—1602	3	28.919		
1606—1608	4	72.023	3:	238.514
1609—1614	4	?		
1615	4	9.265		
1615—1617	4	1.184.990		
1617—1618	4	304.084	4:	1.570.362
1620	5	1.180		
1622—1626	5	54.025		
1626—1627	5	38.570		
1628—1633	6	56.156	5:	93.775
1634	6	?		
1635—1640	7	144.295	6:	56.156
1640—1643	7	439.585		
1643—1648	7, 8, 9	570.850		
1649—1651	9	261.209		
1651—1658	9	100.835		
1659—1662	9	234.310		
1663—1667	9	75.510		
1668	9	3.360	7: ±	1.054.730
			8 + 9: ±	775.224
1674—1676	10	26.730	10:	26.730
1679—1680	11	49.865		
1680—1683	11 en 12	133.190		
1685—1689	12	248.210		
1689—1692	12	25.245		
1696—1698	12	147.110		
1700	12	11.769	11: ±	120.000
			12: ±	495.389
Totaal-generaal			4.430.880	

1

2

7

9

21

24

Leeuwendaalders van Utrecht

31

38

43

56

61

62

1a

5

14

18

22

Halve leeuwendaalders van Utrecht